

EUROPOS SĄJUNGOS PAGRINDINIŲ TEISIŲ CHARTIJOS TURINIO PAIEŠKOS

Skirgailė Žaltauskaitė-Žalimienė

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėja
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros docentė
socialinių mokslų (teisės) daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: s.zalimiene@gmail.com

Straipsnyje analizuojama Chartijoje įtvirtintų teisių apimtis ir pagrindinių teisių apsaugą ES valstybių narių ir tarptautiniuose teismuose¹.

This article analyses fundamental rights enshrined in the Charter and fundamental rights protection in the EU Member States and international courts.

Įvadas

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (toliau – ir Chartija) sudaro esminį Europos Sąjungos pagrindinių teisių apsaugos kodifikavimo etapą, kuris grindžiamas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir EŽTK), Europos socialinės chartijos ir kitų žmogaus teisių konvencijų nuostatomis, taip pat bendromis Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių narių konstitucinėmis tradicijomis. Išskirtina tai, kad pagrindinės teisės buvo įtrauktos į ES teisę iš esmės tik per teismų praktiką (teisėjams kuriant teisę)².

Ilgainiui Chartijos svarba vis didėja: Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) vis plačiau taiko Chartiją savo sprendimuose, o valstybių narių teisėjai vis labiau suvokia Chartijos poveikį ir kreipiasi į ESTT dėl Chartijos išaiškinimo.

Pagal ES sutarties, pakeistos Lisabonos sutartimi, 6 straipsnio 1 dalį, Sąjunga pripažįsta ES pagrindinių teisių chartijoje išdėstytas teises, laisves ir principus, Chartija turi tokią pat teisinę galią kaip ir sutartys. Tai reiškia, kad Chartijos nuostatos priskiriamos pirminei teisei, nors jos ir nėra integruotos į sutartis ir sudaro atskirą dokumentą. Kartu Chartijos nuostatos priskiriamos konstituciniams sutarčių principams, kurie sudaro aukščiausiąją ES teisės dalį. Chartijoje įtvirtintų pagrindinių teisių atžvilgiu galioja tos pačios taisyklės, kurios jau yra suformuluotos pagrindinių teisių, kaip bendrųjų teisės principų, atžvilgiu³.

Remdamasis ankstesne (galiojusia iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo) ES sutarties 6 straipsnio versija ir Chartijos versija, galiojusia iki Lisabonos sutarties, ESTT pagrindė Europos Sąjungos ins-

¹ Straipsnis parengtas vykdant tyrimą „ES chartijos kaip individualių teisių gynybos standarto taikymas supra- ir nacionaliniu lygmenimis“. Šį tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-088/2014).

² VON DANWITZ, T. *Application of the Charter of Fundamental Rights of the European Union by National Courts: Experience of Administrative Courts*. Madrid, 2012, p. 13.

³ JARASS, H. D. *Charta der Grundrechte der Europäischen Union. Kommentar*. Munich, 2013, p. 7.

titucijų ir valstybių narių pareigą, kai jos įgyvendina ES teisę, gerbti asmenų pagrindines teises kaip ir bendrus Bendrijos teisės principus. Remiantis ankstesne ES sutarties versija ES pagrindinių teisių chartijos nuostatos nėra pakankamas teisinis pagrindas teisėms, tiesiogiai taikomoms asmenims, išvesti. Tačiau ji turi įtakos teisių apsaugos instrumentams, įvardytiems ES sutarties 6 straipsnio 2 dalyje, interpretuoti.

Generalinis advokatas *Poiarés Maduro* išvadoje byloje *M. Elgafaji* Nr. C-465/07 yra išaiškinęs, kad Chartijos funkcija gali būti dvejopa. Visų pirma ja remiantis galima daryti teisės buvimo prielaidą, ir tada tos teisės buvimo patvirtinimo reikės ieškoti arba valstybėms narėms bendrose konstitucinėse tradicijose, arba EŽTK nuostatose. Antra, jei teisė yra pripažįstama pagrindine Bendrijos teisinėje sistemoje ginama teise, Chartija yra ypač naudingas dokumentas nustatant tos teisės turinį, taikymo sritį ir apimtį.

Kaip minėta, remiantis ES sutarties, pakeistos Lisabonos sutartimi, 6 straipsnio 1 dalimi Chartija turi tokią pat teisinę galią kaip ir sutartys. Vadinas, Chartijos statusas Lisabonos sutartimi buvo sustiprintas, o Chartijos tiesioginio taikymo klausimai nuo Lisabonos sutarties įsigaliojimo turi būti sprendžiami laikantis tų pačių principų kaip ir ES pirminės teisės atveju. Be to, ESTT, neperžengdamas jam suteiktų įgaliojimų ribų, yra įgaliojtas interpretuoti ES teisę atsižvelgdamas į Chartiją.

Kalbant apie Chartijos teisinį turinį gali kilti klausimas, ar Chartija įtvirtina visiškai naujas pagrindines teises. Pirmiausia pabrėžtina, kad Sąjunga grindžiama laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinei valstybės principais, t. y. principais, kurie yra valstybėms narėms bendri ir įtvirtina pagrindines teises, kurias užtikrina Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų kaip bendri Bendrijos teisės principai, šios pagrindinės teisės įtrauktos ir į Chartiją, kuri nuo 2009 m. gruodžio 1 d. turi tokią pačią teisinę galią kaip ir sutartys⁴. Minėtų Chartijoje dar kartą įtvirtintų pagrindinių teisių turinys ir apimtis kyla iš visoms valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų ir tarptautinių įsipareigojimų, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, Europos Sąjungos ir Europos Tarybos priimtų socialinių chartijų ir ESTT bei Europos Žmogaus Teisių Teismo teismų praktikos (Chartijos 5 konstatuojamoji dalis)⁵.

ES pagrindinių teisių chartija priklauso ES pirminei teisei ir atlieka kelias funkcijas. Pirmiausia Chartija, kaip ir bendrieji ES teisės principai, yra ES teisės aiškinimo šaltinis, nes ir ES antrinės teisės aktai, ir nacionalinės teisės aktai, patenkantys į ES teisės reguliavimo sritį, turi būti aiškinami atsižvelgiant į Chartijos nuostatas. Antra, Chartijos nuostatomis, kaip ir bendraisiais ES teisės principais, gali būti grindžiami ieškinio (skundo) reikalavimai. ES teisės aktų nuostatos, prieštaraujančios Chartijos nuostatoms, gali būti pripažintos neteisėtomis, o nacionalinės teisės nuostatos, patenkančios į ES teisės reguliavimo sritį ir prieštaraujančios Chartijos nuostatoms, turėtų būti panaikintos. Trečia, Chartija yra ES teisės bendrųjų principų formulavimo šaltinis.

Remiantis ES sutarties 6 straipsnio 1 dalimi, Chartijos nuostatos niekaip neišplečia sutartyse apibrėžtos Sąjungos kompetencijos. Iš esmės ta pati nuostata įtvirtinta ir pačioje Chartijoje, kurios 51 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad ši chartija neišplečia Sąjungos teisės taikymo srities už ES įgaliojimų ribų, nustato Sąjungai naujų įgaliojimų, suteiktų jai sutartimis, ribų. Chartijos 51 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Chartijos nuostatos skirtos institucijoms, įstaigoms ir organizacijoms, tinkamai atsižvelgiant į subsidiarumo principą, ir valstybėms narėms tais atvejais, kai šios įgyvendina ES teisę.

⁴ Byla C-236/09 *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.* [2011] ECR I-773, p. 16.

⁵ Kai kurie autoriai kritiškai vertina Chartijoje įtvirtintų teisių savarankišką turinį, kurio ESTT per daug nesieja nei su EŽTK, nei su kitų tarptautinių aktų žmogaus teisių srityje turiniu. de BÚRCA G. *After the EU Charter of fundamental Rights: the Court of Justice as a Human rights adjudicator?* *Maastricht Journal of European and Comparative Law (MJ)*, 2013, p. 173.

Taigi ES pagrindinių teisių chartija, atrodo, yra naujas iššūkis ir Europos Sąjungai, ir ES valstybėms narėms. Pastarosioms tenka pagrindinė atsakomybė už ES teisės aktų įgyvendinimą, o neabejotinai svarbiausias yra teismų vaidmuo. Todėl šio straipsnio tyrimo tikslas yra dvejopas: Chartijos interpretavimas ir jos taikymas valstybėse narėse, bet visų pirma šių valstybių teismuose, taip pat Chartijos aiškinimas ir taikymas ESTT. Šių klausimų analize siekiama nustatyti probleminius aspektus, kurie gali būti aktualūs nacionaliniams teismams taikant Chartijos nuostatas, taip pat nustatyti būdus, kaip jie gali būti sprendžiami.

Lietuvoje tema iš esmės nenagrinėta. Galima aptikti keletą straipsnių, kuriuose epizodiškai aptariama bendroji Chartijos reikšmė ES (M. Anciuviene. Bendrieji teisės principai ir žmogaus teisių apsauga Europos Sąjungoje (knygoje *Europos Sąjungos teisė ir Lietuva*. Vilnius: Justitia, 2002); S. Katuoka. Europos Sąjunga ir žmogaus teisės (*Jurisprudencija*, 2003, t. 44(36)); T. Birmontienė. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – integrali Sutarties dėl Konstitucijos Europai dalis (Justitia, 2004. Nr. 6. (54)), taip pat keliuose straipsniuose plačiau atskleidžiami kai kurie su Chartija susiję klausimai (D. Jočienė. Pagrindinių teisių apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos Sąjungos teisę (*Jurisprudencija*, 2010, 3 (121)); Daukšienė, I. Žmogaus teisių apsauga Europos Sąjungoje: raida, pokyčiai, tendencijos (Iš: Šlapkauskas, V.; Ravluševičius, P.; Šindeikis, A., et al. *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013). Kai kurie autoriai kritiškai vertina Chartijoje įtvirtintų teisių savarankišką turinį, kurio ESTT per daug nesieja nei su EŽTK, nei su kitų tarptautinių aktų žmogaus teisių srityje turiniu. Iš užsienio autorių reikėtų išskirti K. Lenaerts, A. Rosas, S. Peers, kurie yra paskelbę įspūdingus mokslinius veikalus Chartijos tematika.

Pagrindiniai straipsnyje naudojami metodai yra loginis-analitinis ir sisteminė analizė. Šie metodai naudojami formuluojant ir pagrindžiant teorines straipsnio tyrimo prielaidas ir išvadas. Taip pat naudojami lyginamasis ir teleologinis metodai.

Straipsnyje nagrinėjama, kaip Chartija interpretuojama ir taikoma valstybių narių teismuose ir ESTT. Šia analize siekiama nustatyti probleminius aspektus, kurie gali būti aktualūs nacionaliniams teismams taikant Chartijos nuostatas, taip pat nustatyti būdus, kaip jie gali būti sprendžiami. Straipsnyje tirama, ar ES pagrindinių teisių ir valstybių narių pagrindinių teisių taikymo sritis sutampa. Keliaama hipotezė, kad Chartija vis dėlto silpnina valstybių narių pagrindinėmis teisėmis pagrįstą apsaugą.

1. Chartijos pagrindinių teisių taikymo sritis

Chartijos 51 straipsnyje vartojamas terminas *įgyvendina ES teisę* nėra visiškai aiškus. Chartijos išaiškinimuose, susijusiuose su Chartijos 51 straipsnio 1 dalimi, į kuriuos pagal ESS 6 straipsnio 1 dalies paskutinę pastraipą ir Chartijos 52 straipsnio 7 dalį reikia atsižvelgti aiškinant Chartiją, nurodyta, jog valstybių narių atžvilgiu iš Teisingumo Teismo teismų praktikos vienareikšmiškai išplaukia, kad ES atžvilgiu apibrėžtas reikalavimas gerbti pagrindines teises yra privalomas valstybėms narėms tik tada, kai jų veiksmai patenka į ES teisės taikymo sritį⁶.

Galima nurodyti dvi situacijas, kai Chartijos įpareigojamasis pobūdis buvo patvirtintas ESTT praktikos. Pirmoji situacija yra susijusi su ES antrinės teisės kaip ES teisės įgyvendinimu⁷. Sprendi-

⁶ OL C 303, 2007, p. 32. Pagal Pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 7 dalį, Sąjungos ir valstybių narių teismai skiria deramą dėmesį išaiškinimams, kurie yra parengti siekiant nubrėžti Chartijos aiškinimo gaires. Chartijos aiškinimo gairių svarba Chartijos konkrečioms nuostatomis aiškinti yra aiškiai apibrėžta ES sutarties 6 straipsnio 1 dalies trečioje pastraipoje. 1989 m. liepos 13 d. sprendimas byloje 5/88 *Wachauf* [1989] ECR 2609; 1991 m. birželio 18 d. byloje C-260/89 *ERT* [1991] ECR I-2925; 1997 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje C-309/96 *Annibaldi* [1997] ECR I-7493; Chartijos aiškinimai. 51 straipsnio išaiškinimas (2007/C 303/02).

⁷ KÜHLING, J. Fundamental Rights. In Armin Bogdandy and Jürgen Bast (ed.). *Principles of European Constitutional Law*. München, 2010, p. 479–514.

me *Wachauf* ESTT konstatavo, kad pagrindinių teisių apsaugos reikalavimai privalomi ir valstybėms narėms, kai jos įgyvendina ES teisės normas, ir valstybės narės privalo taikyti šias teisės normas kiek įmanoma pagal šiuos reikalavimus⁸.

Antroji situacija yra susijusi su pagrindinių laisvių ribojimais. Sprendime *ERT* ESTT taip pat konstatavo, kad valstybių narių nustatyti pagrindinių laisvių apribojimai turi atitikti pagrindinių teisių apsaugos reikalavimus ES teisės sistemoje⁹.

Remiantis ESTT praktika pagrindinių teisių turi būti laikomasi net ir tada, kai valstybės narės siekia riboti vidaus rinkos laisves (pagrindines laisves). ESTT laikosi nuostatos, kad valstybė narė, pagrįsdama nacionalinę priemonę, kuri gali trukdyti naudotis pagrindine laisve, gali remtis bendroju interesu tik tuo atveju, jei ta priemonė atitinka pagrindines teises, kurių laikymąsi užtikrina ESTT. Nuo *ERT* sprendimo šią kategoriją valstybių narių priemonių (pagrindinių laisvių ribojimus) ESTT tikrina jų suderinimo su pagrindinėmis teisėmis požiūriu¹⁰.

ESTT nuosekliai vadovaujasi ES sutarties 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu Chartijos nuostatų taikymo ribojimo principu, pagal kurį Chartija niekaip neišplečia sutartyse apibrėžtos ES kompetencijos, taip pat kiekvienu atveju, kai siekiama remtis Chartijos nuostatomis, vertina, ar valstybė narė įgyvendino ES teisę. ESTT savo praktikoje vadovaujasi taisykle, kad Sąjungos teisės sistemoje užtikrinamos pagrindinės teisės gali būti taikomos visomis situacijomis, kurias reglamentuoja ES teisė, tačiau negali peržengti šių situacijų ribų. Remdamasis Chartija ESTT nevertina nacionalinės teisės aktų, kurie nepatenka į ES teisės taikymo sritį. Tačiau jei tokie teisės aktai patenka į ES teisės taikymo sritį, ESTT, gavęs prašymą priimti prejudicinį sprendimą, turi pateikti visas aiškinimo gaires, kad nacionalinis teismas galėtų įvertinti šių teisės aktų atitiktį pagrindinėms teisėms¹¹.

ESTT nuosekliai laikosi minėtos taisyklės, tai puikiai iliustruoja *Claude Chartry* nutartis¹². Šiuo atveju ESTT nagrinėjo prašymą priimti prejudicinį sprendimą, susijusį su veiksminga teismine gynyba, garantuojama EŽTK 6 straipsnio 1 dalimi, tačiau nutarė, kad jo jurisdikcijai nepriklauso atsakyti į prašymą priimti prejudicinį sprendimą. ESTT rėmėsi tuo, kad nors teisė į veiksmingą teisminę gynybą, garantuojama EŽTK 6 straipsnio 1 dalimi, kuria remiasi valstybės narės teismas, yra bendrasis Sąjungos teisės principas ir buvo dar kartą įtvirtinta Chartijos 47 straipsnyje, nėra duomenų, patvirtinančių, kad pagrindinės bylos objektas susijęs su Sąjungos teise. ESTT minėta nutartis grindžiama ta esmine aplinkybe, kad pagrindinė byla, kurioje nagrinėjamas Belgijos piliečio ir Belgijos valstybės ginčas dėl šios valstybės narės teritorijoje vykdomos veiklos apmokestinimo, nėra susijusi nė su viena Sutarties nuostatose dėl laisvo asmenų judėjimo, paslaugų teikimo ar kapitalo judėjimo nurodyta situacija, be kita ko, ši byla nesusijusi su nacionalinėmis priemonėmis, kuriomis atitinkama valstybė narė įgyvendina Sąjungos teisę.

Iš nusistovėjusios ESTT praktikos matyti, kad terminas *įgyvendina ES teisę* pagal Chartijos 51 straipsnio 1 dalį prilyginamas pagrindinių teisių, kaip bendrųjų teisės principų, taikymui.

Kaip minėta, ES pagrindinėmis teisėmis galima remtis tik tada, kai ginčijama priemonė patenka į ES teisės taikymo sritį¹³. Todėl visos ES institucijų priimamos priemonės tikrinamos dėl jų atitikties

⁸ *Wachauf*, p. 19.

⁹ Byla C-260/89 *ERT*, 41 p. ir kt.

¹⁰ KÜHLING, J. Fundamental Rights. In Armin Bogdandy and Jürgen Bast (ed.). *Principles of European Constitutional Law*. München, 2010, p. 479–514.

¹¹ Žr., *inter alia*, dėl šio poveikio bylą C-260/89 *ERT* [1991] I-2925, p. 42; bylą C-299/95 *Kremzow* [1997] ECR I-2629, p. 15; bylą C-309/96 *Annibaldi* [2007] ECR I-7493, p. 13; bylą C-94/00 *Roquette Frères* [2002] ECR I-9011, p. 25; bylą C-349/07 *Sopropé* [2008] ECR I-10369, p. 34; bylą C-256/11 *Dereci ir kt.* [2011] ECR I-11315, p. 72 ir bylą C-27/11 *Vinkov* [2012] ECR I-0000, p. 58; bylą C-617/10 *Åkerberg Fransson*, p. 17.

¹² Byla C-457/09 *Chartry* [2011] ECR I-819, p. 25.

¹³ Byla 222/84 *Johnston* [1986] ECR 1651, p. 17–19; ir byla 222/86 *Heylens ir kt.* [1987] ECR 4097, p. 14 ir 15.

ES pagrindinėms teisėms. Tas pats taikytina valstybių narių teisės aktams, kurie priimami įgyvendinant ES teisėje nustatytus įsipareigojimus, arba, apskritai kalbant, kurie patenka į ES teisės taikymo sritį. Šis aspektas yra akivaizdžiai subtilus¹⁴, nes tokiu atveju ES pagrindinių teisių apsauga turi būti vykdoma kiekvienoje valstybėje narėje, kur ji egzistuoja kartu su nacionalinėje teisėje ar EŽTK įtvirtintais pagrindinių teisių apsaugos reikalavimais. Dėl to kylantys klausimai, kaip antai pagal įvairias sistemas (ES teisę, nacionalinę konstitucinę teisę ir EŽTK) teikiamos apsaugos lygių dalinis sutapimas ir pagal ES teisę garantuojamos pagrindinių teisių apsaugos lygis, yra gerai žinomi¹⁵.

Kiekvienu atveju sprendžiant, ar konkreti situacija yra susijusi su ES teisės taikymo sritimi, svarbu nustatyti ES kompetencijos apimtį tuo atveju, nes taikant pagrindines teises turi būti paisoma ES suteiktos kompetencijos ribų¹⁶.

Generalinė advokatė E. Sharpston 2010 m. rugsėjo 30 d. išvadoje byloje *Ruiz Zambrano* siūlo nustatyti tokią taisyklę, pagal kurią galimybė pasinaudoti ES pagrindinių teisių apsauga nepriklausytų nei nuo to, ar buvo tiesiogiai taikoma Sutarties nuostata, nei nuo to, ar buvo priimtas antrinės teisės aktas, bet veikiau nuo *materialiosios ES kompetencijos egzistavimo ir jos apimties*. Kitaip tariant, taisyklė numatyta, kad jeigu ES turi kompetenciją (išimtinę arba pasidalijamąją) konkrečioje teisės srityje, pagrindinėmis teisėmis ES pilietis galėtų naudotis *net jeigu šia kompetencija dar nebuvo pasinaudota*¹⁷. Koen Lenaerts laikosi nuostatos, kad terminas *įgyvendina ES teisę* paprasčiausiai turėtų būti suprantamas kaip *patenka į ES teisės taikymo sritį*. Šių terminų vartojimas puikiai atitinka Chartijos atsiradimo istoriją ir parodo, kad valstybės narės siekia, jog Chartijos nuostatos būtų taikomos tik tais atvejais, kai valstybių narių institucijos visiškai arba beveik negali veikti savarankiškai. Autorius mano, kad reikia skirti Chartijos taikymo sritį nuo ES bendrųjų teisės principų taikymo srities. Vadinasi, laikantis sutarčių kūrėjų numatyto konstitucinio kompetencijos padalijimo, Chartija nekeičia ES pagrindinių teisių apsaugos taikymo srities¹⁸. Wolfgang Weiß laikosi nuostatos, kad ES teisės taikymas lemia Chartija garantuojamą pagrindinių teisių taikymą, o tai, kad ESTT nuolat remiasi Chartijos 51 straipsnio 2 dalimi, pagal kurią Chartija neišplečia ES teisės taikymo srities, gali būti suprantama kaip paslėpta nuoroda į tai, kad Chartija nekuria naujos ES kompetencijos¹⁹. Pasak Allan Rosas, nagrinėjant Pagrindinių teisių chartijos ir pagrindinių teisių kaip bendrųjų ES teisės principų taikymo nacionaliniu lygiu klausimą rekomenduotina pradėti nuo Chartijos 51 straipsnio ir jame esančios nuorodos į ES teisės įgyvendinimą. Iš pradžių reikėtų nustatyti, ar kitokia, nei nustatyta Chartijoje, ES teisės norma yra taikytina konkrečiu atveju, kitaip tariant, tiesiogiai susijusi su nagrinėjama byla. Teigiamam atsakymui nepakanka vien to, kad galima pacituoti ES teisės normą, kuri iš esmės reguliuoja tą pačią sritį, su kuria susijusi nagrinėjama byla²⁰. Allan Rosas taip pat pabrėžia, kad tokiomis situacijomis kita

¹⁴ Žr., pavyzdžiui, bylą C-285/98 *Kreil* [2000] ECR I-69, p. 15 ir 16.

¹⁵ Žr., *inter alia*, Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1974 m. gegužės 29 d. sprendimą, žinomą kaip *Solange I* (2 BvL 52/71), ir 1986 m. spalio 22 d. sprendimą, žinomą kaip *Solange II* (2 BvR 197/83); 1989 m. balandžio 21 d. Italijos Konstitucinio Teismo (*Corte Costituzionale*) (No 232, Fragd, Foro it., 1990, I, 1855); Ispanijos Konstitucinio Teismo (*Spanish Tribunal Constitucional*) 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracija (DTC 1/2004) ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Bosphorus Hava Yolları Turizm prieš Airijos ve Ticaret Anonim Şirketi*, ECHR 2005-VI. Generalinės advokatės Sharpston 2010 m. rugsėjo 30 d. byloje C-34/09 *Ruiz Zambrano*.

¹⁶ Žr., *inter alia*, bylą C-376/98 *Vokietija prieš Parlamentą ir Tarybą* [2000] ECR I-8419, p. 83; sujungtas bylas C-402/05 P ir C-415/05 P *Kadi ir Al Barakaat International Foundation prieš Tarybą ir Komisiją* [2008] ECR I-6351, p. 203; sujungtas bylas C-393/07 ir C-9/08 *Italija prieš Parlamentą* [2009] ECR I-3679, p. 67 ir bylą C-370/07 *Komisija prieš Tarybą* [2009] ECR I-8917, p. 46.

¹⁷ Generalinės advokatės išvada byloje *Ruiz Zambrano*, p. 163.

¹⁸ LENAERTS, K. *Die EU-Grundrechtecharta: Anwendbarkeit und Auslegung*, EuR-Heft 1-2012, p. 3–6.

¹⁹ WEIß, W. *Grundrechtsschutz durch den EuGH: Tendenzen seit Lissabon*, EuZW 2013, 287, p. 59–62.

²⁰ ROSAS, A. When is the EU Charter of Fundamental Rights Applicable at National Level? *Jurisprudence*, 2012, 19(4), p. 1269–1288.

ES teisės nuostata nei esanti Chartijoje yra taikytina konkrečiu atveju ir nėra tik turinti galimą abstraktų tiesioginį ryšį. Tai yra lemiama skirtis, kuri taip pat yra susijusi su galimu sąvokų *įgyvendinimas* ir *taikymo apimtis* (sritis) skirtumu, kai tenka taikyti Chartiją ir aiškinti jos 51 straipsnio 1 dalį. Jeigu pagal *taikymo apimtį* ES teisės norma taikytina konkrečiu atveju nagrinėjamoje byloje, skirtumas daugmaž išnyksta. Kita vertus, jeigu situacija, kuri yra vienu ar kitu būdu (taip pat) reguliuojama ES teisės normos, kurios nereikia taikyti (o jei ir reikėtų taikyti, tai nereikėtų jos aiškinti) nagrinėjamoje byloje, tada *taikymo apimties* samprata yra gerokai platesnė už *įgyvendinimo*. Kadangi vis sunkiau rasti sričių, su kuriomis ES teisė būtų visai nesusijusi, platesnis požiūris galėtų lengvai lemti situaciją, kai Chartija būtų taikoma beveik visais atvejais; o tai padarytų ES teismus panašius į žmogaus teisių teismus su beveik bendra kompetencija taikyti pagrindines teises²¹. Šiandieną esamas termino įgyvendinant Sąjungos teisę neapibrėžtumas sukelia nemažai keblumų valstybių narių teismams, o ESTT leidžia laisvai interpretuoti atvejus, kai turi būti taikomos Chartijos nuostatos. Remiantis ES sutarties 6 straipsnio 1 dalimi, Chartijos nuostatos niekaip neišplečia sutartyse apibrėžtos Sąjungos kompetencijos. Tačiau teismai, turėdami galimybę plačiau suprasti terminą *įgyvendinant Sąjungos teisę*, galėtų veiksmingiau ginti asmenų teises.

2. Pagrindines teises atitinkantis aiškinimas

Kalbant apie teisės metodus pasakytina, kad ESTT, užtikrindamas pagarbą pagrindinėms teisėms, kuri yra privaloma ES, naudojo įvairius metodus. Tačiau kaip svarbiausias yra paminėtinas *pagrindines teises atitinkantis aiškinimas*, kuris gali reikšti tokią interpretavimo formą, kai normos turi būti suderintos su pirmine teise ar normos turi būti aiškinamos atsižvelgiant į konstitucines nuostatas. Sąjungos teisės nuostatos turi būti aiškinamos kuo labiau taip, kad jos būtų suderinamos su atitinkamomis pagrindinėmis teisėmis.

Chartijos 52 straipsnio 4 dalies nuostatos nustato, kad šios chartijos pripažįstamos pagrindinės teisės, atitinkančios bendruosius teisės principus, kaip tiksliai minima pačioje Chartijoje, atsiradusios iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, aiškinamos remiantis tomis tradicijomis. Pagal ESTT praktiką pagrindinių teisių apsauga turi būti užtikrinama remiantis ES struktūra ir tikslais²².

Akivaizdu, kad pats ESTT labai anksti pripažino pagrindinius teisės principus ir pagrindines teises ES teisės sistemoje²³. 1992 m. šios teismo praktikos rezultatai buvo perkelti į Europos Sąjungos sutartį, kurioje (6 straipsnyje) įtvirtinta ES pareiga gerbti pagrindines teises. 2000 m. pirmą kartą iškilmingai paskelbta ES pagrindinių teisių chartija²⁴ buvo neprivalomas dokumentas (vadinamoji *soft law*), tačiau vėliau tapo pirmine teise²⁵. Net ir laikotarpiu iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo, kol Chartija dar neturėjo pirminei teisei prilyginamos teisinės galios, ji galėjo būti laikoma pagrindinių teisių gynbos įkvėpimo šaltiniu ES lygiu²⁶. ESTT pagal savo paskirtį nėra žmogaus teisių teismas. Vis dėlto kaip aukščiausios instancijos ES teisę aiškinanti institucija jis privalo nuolat užtikrinti, kad šios teisės būtų gerbiamos ES kompetencijai priklausančiose srityse. Iš tikrųjų sprendime *Bosphorus*²⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas pabrėžė, kad ESTT turi atlikti pagrindinį vaidmenį saugant iš EŽTK ir jos

²¹ Ten pat.

²² Byla 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft* [1970] ECR 1125, p. 4.

²³ Žr., pavyzdžiui, bylą 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft* [1970] ECR 1125; bylą 4/73 *Nold prieš Komisiją* [1974] ECR 491; bylą 44/79 *Hauer* [1979] ECR 3727; ir sujungtas bylas 46/87 ir 227/88 *Hoechst prieš Komisiją* [1989] ECR 2859.

²⁴ ES pagrindinių teisių chartija buvo iškilmingai paskelbta 2000 m. gruodžio 7 d. (OL C 364, 2000, p. 1) ir antrą kartą 2007 m. gruodžio 12 d. Strasbūre (OL C 303, 2007, p. 1).

²⁵ ES sutarties 6 straipsnio 1 dalis Chartijoje įtvirtintoms teisėms, laisvėms ir principams suteikia tokią pat galią kaip ir pirminei teisei.

²⁶ Žr. apie šį poveikį bylą C-540/03 *Parlamentas prieš Tarybą* [2006] ECR I-5769, p. 38.

²⁷ *Bosphorus Hava Yolları Turizm prieš Airijos ve Ticaret Anonim Şirketi*, ECHR 2005-VI.

papildomų protokolų kylančias teises, kai jos taikomos santykiams, kuriuos reglamentuoja Sąjungos teisė, – ir ši funkcija gali pasidaryti tik svarbesnė, jei (ir kai) Europos Sąjunga prisijungs prie EŽTK²⁸. Dėl šios priežasties būtina, kad ESTT užtikrintų tokį sutarčių aiškinimą, kuris nuosekliai atspindėtų dabartinį Sąjungos pagrindinių teisių vaidmenį ir jų reikšmę.

Europos Žmogaus Teisių Teismas, prašomas aiškinti EŽTK nuostatų teisinį turinį, semiasi įkvėpimo iš Chartijos. Dar prieš įgydama privalomą galią Chartija įsitvirtino kaip svarbus atskaitos taškas Europos Žmogaus Teisių Teismui, inicijuodama suartėjimo su ES teisine sistema²⁹ procesą. Tačiau akivaizdu, kad, priėmus Chartiją, jos nuostatos buvo tikras įkvėpimo šaltinis ne tik Europos Žmogaus Teisių Teismui, bet pirmiausia ESTT, kuriam ES yra patikėjusi ES teisės aiškinimo ir galiojimo nustatymo uždavinį³⁰.

3. Valstybių narių konstitucinių pagrindinių teisių ir Chartijos pagrindinių teisių santykis

Pagal Chartijos 53 straipsnio nuostatas (apsaugos lygis) jokia šios chartijos nuostata negali būti aiškinama kaip ribojanti ar kitaip varžanti žmogaus teises ir pagrindines laisves, kurias atitinkamoje taikymo srityje pripažįsta Sąjungos teisė ir tarptautinė teisė bei tarptautiniai susitarimai, kurių šalys yra Sąjunga arba visos valstybės narės, įskaitant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, taip pat valstybių narių konstitucijas. Pagal Chartijos išaiškinimus, šia nuostata siekiama išlaikyti tą apsaugos lygį, kurį dabar savo atitinkamoje taikymo srityje suteikia Sąjungos teisė, nacionalinė teisė ir tarptautinė teisė. Atsižvelgiant į jos svarbą, minima EŽTK.

Dėl Chartijos 53 straipsnio reikšmės kyla daug diskusijų. Vieni mano, kad Chartijos teisės pakylėjamos į aukštesnį apsaugos lygį, t. y. kad remiantis Chartijos 53 straipsnio nuostatomis pagrindinių teisių apsauga sustiprinama³¹; kiti mano, kad Chartijos 53 straipsnio nuostatos leidžia nepaisyti ES teisės nuostatų taikymo viršenybės valstybių narių pagrindinių teisių naudai³².

Remiantis Chartijos 52 straipsnio 4 dalimi, šios chartijos pripažįstamos pagrindinės teisės, atsiradusios iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, aiškinamos remiantis tomis tradicijomis. Tačiau dėl konstitucinių tradicijų pobūdžio ne visi valstybių narių pagrindinių teisių aspektai būdingi ES pagrindinėms teisėms, o ir teismų praktika pagrindinių teisių srityje valstybėse narėse nėra vieninga. Tai gali lemti valstybių narių pagrindinių teisių ir jų taikymo aspektų skirtumus. Be to, dažnai pasitaiko, kad Chartijos pripažįstamos pagrindinės teisės būna atsiradusios iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, kurios būdingos ne visoms valstybėms narėms, o tik vienai ar kelioms. Minėti veiksniai gali lemti ES pagrindinių teisių ir valstybių narių pagrindinių teisių skirtumus. Taip pat ES teismai ir valstybių narių teismai gali skirtingai traktuoti pagrindinių teisių turinį, skirsis ir šių teisių įgyvendinimas.

Kai kurie autoriai šių ES pagrindinių teisių ir valstybių narių pagrindinių teisių skirtumus įvardija kaip problemą, kuri ateityje nebus vertinama valstybių narių pagrindinių teisių naudai³³. Taip pat kaip probleminis aspektas nurodoma aplinkybė, kad ES pagrindinių teisių ir valstybių narių pagrindinių teisių taikymo sritys nesutampa. ES pagrindinės teisės įpareigoja Sąjungos institucijas ir valstybes na-

²⁸ Žr. ES sutarties 6 straipsnio 2 dalį ir ES sutarties Protokolą Nr. 8 dėl 6 straipsnio 2 dalies dėl ES prisijungimo prie EŽTK.

²⁹ BRATZA, N. The European Convention on Human Rights and Charter of Fundamental Rights of the European Union: A Process of Mutual Enrichment. In *The Court of Justice and Construction of Europe: Analyses and Perspectives on Sixty Years of Case law*. Berlin, 2013, p. 167–181.

³⁰ Ten pat.

³¹ CALIES/RUFFERT. *Art. 53 GRCh. EUV/AEUV*. 2011, 4 Aufl., p. 3.

³² GRILLER, S. *Grundrechte für Europa*, 2002, p. 131.

³³ JARASS, H. D. *Zum Verhältnis von Grundrechtecharta und sonstigem Recht*, EuR 2013, 29, p. 30–38.

res, kai jos įgyvendina ES teisę. Suprantama, Chartija neturėtų silpninti valstybių narių pagrindinėmis teisėmis pagrįstos apsaugos. Kita vertus, galioja taisyklė, kad asmuo gali remtis ES pagrindine teise tik tada, kai pasinaudojimas šia teise siejamas su didesne apsauga. Tačiau, *Hans D. Jarass* nuomone, Sąjungos pagrindinių teisių viršenybė, išstumianti valstybių narių konstitucines pagrindines teises, prieštarautų Chartijos 53 straipsnio tikslams ir turiniui³⁴. Tačiau ES teisės (išskyrus Sąjungos pagrindinių teisių) viršenybės principo vis dėlto turėtų būti laikomasi ir valstybių narių pagrindinėmis teisėmis negali būti remiamasi tada, kai jų taikymas būtų nesuderinamas su ES teisės (pirminės, antrinės, tretinės) nuostatomis. Tais atvejais, kai tam tikros valstybės narės priemonė konstitucinės jurisprudencijos atžvilgiu sietina su analogiškais valstybių narių pagrindinėmis teisėmis, valstybės narės yra saistomos ES pagrindinių teisių. Tačiau jei ES pagrindinių teisių ir valstybių narių pagrindinių teisių taikymo sritys nesutampa, nereikalaujama, kad valstybių narių pagrindinės teisės būtų aiškinamos atsižvelgiant į ES pagrindines teises.

Teisės literatūroje dažnai pabrėžiama valstybių narių pagrindinių teisių aiškinimo atsižvelgiant į ES pagrindines teises (darnusis aiškinimas) reikšmė. Kita vertus, jeigu ES pagrindinės teisės ir valstybių narių pagrindinės teisės būtų taikomos kartu, kultų grėsmė, kad ESTT ir valstybių narių teismai skirtingai vertintų pagrindinių teisių teisinį turinį ir būtų pažeistas principas, pagal kurį asmuo gali remtis ES pagrindine teise, kai pasinaudojimas šia teise siejamas su didesne apsauga.

Labai svarbu analizuoti ESTT praktiką, susijusią su Chartijos 53 straipsnio taikymu, kuri yra gana nuosekli ir palanki ES teisės viršenybės principui. Ispanijos *Tribunal Constitucional Stefano Melloni* byloje³⁵ pateikdamas prašymą priimti prejudicinį sprendimą, iš esmės siekė sužinoti, ar Chartijos 53 straipsnį reikia aiškinti taip, kad juo vykdančiajai valstybei narei leidžiama nustatyti asmens, nuteisto *in absentia*, perdavimo sąlygą, pagal kurią jam turėtų būti sudaryta galimybė apskųsti nuosprendį išduodančiojoje valstybėje narėje, taip siekiant išvengti jos konstitucijoje užtikrintų teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ir teisės į gynybą pažeidimo. S. Melloni *Tribunal Constitucional* yra pateikęs *recurso de amparo* (skundas dėl pagrindinių teisių apsaugos); grįsdamas savo skundą jis nurodė, kad netiesiogiai pažeisti iš Ispanijos Konstitucijos 24 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą išplaukiantys absoliutus reikalavimai. Iš tikrųjų, kai leidžiama vykdyti ekstradiciją į valstybes, kuriose už labai sunkų nusikaltimą galima teisėtai priimti nuosprendžius *in absentia*, ir nenustačius nuteistojo perdavimo sąlygos sudaryti jam galimybę ginčyti šiuos nuosprendžius, kad būtų užtikrinta teisė į gynybą, pažeminant žmogaus orumą pažeidžiama pati teisingo bylos nagrinėjimo esmė. Šiuo atžvilgiu *Tribunal Constitucional* teikia pirmenybę aiškinimui, pagal kurį Chartijos 53 straipsniu valstybei narei apskritai leidžiama taikyti jos konstitucijoje garantuojamų pagrindinių teisių standartą, kai jis aukštesnis nei numatytasis Chartijoje, ir remiantis juo prireikus netaikyti ES teisės nuostatų. Anot *Tribunal Constitucional*, toks aiškinimas konkrečiai valstybei narei leistų nustatyti Europos arešto orderio, išduoto siekiant įvykdyti *in absentia* priimtą nuosprendį, vykdymo sąlygas, kuriomis siekiama išvengti aiškinimo, pagal kurį būtų apribotos ar pažeistos jos konstitucijoje pripažintos pagrindinės teisės, nors tokių sąlygų taikyti nėra leidžiama pagal Pagrindų sprendimo 2002/584 4a straipsnio 1 dalį. Tačiau ESTT tokiam Chartijos 53 straipsnio aiškinimui nepritarė.

ESTT nuomone, taip aiškinant Chartijos 53 straipsnį būtų pažeistas ES teisės viršenybės principas³⁶, nes valstybei narei būtų leidžiama sudaryti kliūtis taikyti Chartiją visiškai atitinkančius ES teisės aktus, nes jie neatitinka šios valstybės konstitucijoje garantuojamų pagrindinių teisių.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Byla C-399/11 *Melloni* [2013] ECR I-0000, p. 57–63.

³⁶ Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką, ES teisės viršenybės principo, kuris yra esminis ES teisinėje sistemoje (žr. nuomonę 1/91 [1991] ECR I-6079, p. 21 ir nuomonę 1/09 [2011] ECR I-1137, p. 65), negali pažeisti nacionalinės teisės normos, net ir konstitucinės nuostatos, kitaip būtų pakenkta ES teisės veiksmingumui tos valstybės teritorijoje (žr., *inter alia*, bylą 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft* [1970] ECR 1125, p. 3 ir bylą C-409/06 *Winner Wetten* [2010] ECR I-8015, p. 61).

ESTT *Melloni* sprendime pabrėžia, kad nors Chartijos 53 straipsniu patvirtinama, kad kai įgyvendinant Sąjungos teisės aktą reikia imtis nacionalinių įgyvendinimo priemonių, nacionalinėms valdžios ir teisminėms institucijoms *leidžiama taikyti nacionalinius pagrindinių teisių apsaugos standartus, bet su sąlyga, kad šis taikymas nepažeidžia Chartijoje numatyto apsaugos lygio*, kaip jį aiškina ESTT, ir *Sąjungos teisės viršenybės, vientisumo ir veiksmingumo*.

ESTT samprotavo, jeigu valstybei narei būtų leista remtis Chartijos 53 straipsniu siekiant nustatyti asmens, nuteisto *in absentia*, perdavimo sąlygą, nenumatytą pamatiniame sprendime 2009/299 (sudaryta galimybė nuosprendį apskūsti išduodančioje valstybėje narėje), dėl to, nesilaikant *pamatiniame sprendime nustatyto vienodo pagrindinių teisių apsaugos standarto*, būtų pažeisti tarpusavio pasitikėjimo ir pripažinimo principai, kuriuos šiuo sprendimu siekiama sustiprinti, ir taip padarytas neigiamas poveikis minėto pamatinio sprendimo veiksmingumui. Remiantis *Meloni* sprendimu, Chartijos 53 straipsnis turi būti aiškinamas taip, kad juo neleidžiama valstybei narei nustatyti asmens, nuteisto *in absentia*, perdavimo sąlygos, pagal kurią jam turėtų būti sudaryta galimybė apskūsti nuosprendį išduodančioje valstybėje narėje, taip siekiant išvengti jos konstitucijoje užtikrintų teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ir teisės į gynybą pažeidimo³⁷.

Iš *Melloni* sprendimo matyti, kad ESTT šioje byloje viena iš esminių aplinkybių manė esant tai, kad *pamatiniame sprendime buvo nustatytas vienodas pagrindinių teisių apsaugos standartas*, kurio, teismo nuomone, nebuvo galima keisti valstybės narės konstituciniais pagrindinių teisių standartais, neatsižvelgiant į tai, ar jie konkrečiu atveju asmenims būtų palankesni, ar ne.

Dar viena svarbi Chartijos 53 straipsnio taikymo požiūriu yra *Parlamentas prieš Tarybą* byla³⁸, nors, nagrinėjant šią bylą, Chartija dar nebuvo pirminės teisės galios. Šioje byloje ESTT nagrinėjo Europos Parlamento ieškinį, kuriuo jis prašė panaikinti 2003 m. rugsėjo 22 d. Tarybos direktyvos 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą 4 straipsnio 1 dalies paskutinę pastraipą bei 6 dalį ir 8 straipsnį. Parlamentas teigė, kad ginčijamos nuostatos pažeidžia pagrindines teises, t. y. teisę į šeimos gyvenimą ir teisę į nediskriminavimą, užtikrinamas EŽTK ir kylančias iš valstybės narės bendrų konstitucinių tradicijų kaip bendrųjų Bendrijos teisės principų, kurių Sąjunga įsipareigoja laikytis pagal ES 6 straipsnio 2 dalį, į kurią, kiek tai susiję su institucijų veikla, nukreipia ES 46 straipsnio 1 dalies d punktas. Dėl direktyvos 8 straipsnio, kuriame įtvirtinama, kad valstybės narės gali reikalauti, jog globėjas iki savo šeimos narių prisijungimo prie jo ar jos būtų teisėtai išbuvęs jų teritorijoje ne ilgiau kaip dvejus metus, ESTT konstatavo, kad minėtas 8 straipsnis negali būti laikomas nei pats pažeidžiantis pagrindinę teisę į šeimos gyvenimo gerbimą arba pareigą pirmiausia atsižvelgti į vaiko interesus, nei aiškiai ar numanomai valstybės narės leidžiantis taip elgtis. ESTT atkreipė dėmesį į tai, kad jei *direktyva palieka valstybės narės diskreciją*, ši yra pakankamai plati, kad joms leistų *taikyti direktyvos taisykles suderinamu su iš pagrindinių teisių apsaugos kylančiais reikalavimais būdu*³⁹; o reikalavimai, kylantys iš Bendrijos teisinėje sistemoje pripažintų bendrųjų principų apsaugos, be kita ko, ir pagrindinės teisės, taip pat taikomi valstybės narės, kai jos įgyvendina Bendrijos teisės aktus, ir todėl pastarosios, kiek įmanoma, *turi šiuos teisės aktus taikyti nepažeidžiančiomis minėtų reikalavimų sąlygomis*⁴⁰. Direktyvos įgyvendinimą kontroliuoja nacionaliniai teismai, o jei jiems kyla sunkumų, susijusių su šios direktyvos aiškinimu arba galiojimu, teismai turi pateikti ESTT prejudicinį klausimą. Minėtoje byloje ESTT aiškino atitinkamos direktyvos nuostatas tokiu būdu, kad dėl jomis paliekamos plačios diskrecijos nėra jokių kliūčių taikyti direktyvos nuostatų suderinamu su iš pagrindinių teisių apsaugos kylančiais reikalavimais būdu.

³⁷ Įdomu, kad 2012 m. spalio 2 d. generalinis advokatas *Bott* išvadoje byloje C-399/11 išreiškė tokią pačią poziciją.

³⁸ Byla C-540/03 *Parlamentas prieš Tarybą* [2006] ECR I-5769.

³⁹ Žr. apie šį poveikį bylą 5/88 *Wachauf* [1989] ECR 2609, p. 22.

⁴⁰ Byla C-540/03 *Parlamentas prieš Tarybą*, p. 105; byla C-2/92 *Bostock* [1994] ECR I-955, p. 16; byla C-107/97 *Rombi ir Arkopharma* [2000] ECR I-3367, p. 65 ir apie šį poveikį *ERT*, p. 43.

Byloje C-617/10 *Åkerberg Fransson* ESTT pabrėžė, kad kai valstybės narės teismo prašoma patikrinti, ar pagrindines teises atitinka nacionalinės nuostatos ar priemonės, kurios esant situacijai, kai valstybės narės veiksmus nevisiškai apibrėžia ES teisė, įgyvendina šią teisę, kaip tai suprantama pagal Chartijos 51 straipsnio 1 dalį, nacionalinės valdžios institucijos ir teismai gali taikyti nacionalinius pagrindinių teisių apsaugos standartus, jei toks taikymas nepažeidžia Chartijoje numatyto apsaugos lygio, kaip tai aiškina Teisingumo Teismas, ES teisės viršenybės, vieningumo ir veiksmingumo⁴¹. Kaip minėta, ESTT Chartijos 53 straipsnio taikymo praktika yra nuosekli ir leidžia taikyti valstybių narių konstitucines pagrindines teises tik tada, jei toks taikymas būtų suderinamas su ES teisės nuostatomis.

Kita vertus, reikia pabrėžti, kad savo praktikoje ESTT ir kitos ES institucijos net ir pasitaikius puikiai progai neaštrina ir neeskaluoja įtampos tarp pagrindinių teisių standartų, įtvirtintų nacionalinėse konstitucijose ir ES teisėje. Tikėtina, kad ir ESTT, ir nacionaliniai teismai yra patenkinti draugišku dviejų krypčių aiškinimu. Renkantis šį draugišką dvipusį aiškinimą (kai abi teisinės sistemos galima konverguoti per jurisprudenciją), teismai turi ieškoti teisės principų, kurie yra bendri Europos teisės tradicijai, pusiausvyros. Tačiau lieka atviras klausimas, kaip nacionalinis teismas turi vykdyti teisingumą ir spręsti bylą, kartu užtikrindamas ES teisės viršenybę, jei nacionalinė konstitucija numato aukštesnį pagrindinių teisių apsaugos lygį, nei tas, kurį garantuoja ES teisė arba EŽTK.

Darytina išvada, kad daugumos nacionalinių aukščiausiųjų ir konstitucinių teismų praktika vis dar remiasi Vokietijos Konstitucinio Teismo *Solange* bylos ir Italijos Konstitucinio Teismo ribotų galių pagrindu išplėtotą doktrina, pagal kurią šių valstybių nacionaliniai teismai išlaiko įgaliojimus priimti galutinius sprendimus dėl jų konstitucijose įtvirtintų pagrindinių principų ir teisių, net kai jos susijusios su ES teise. Nepaisant ESTT požiūrio, pastaruoju metu šios nacionalinės doktrinos su tam tikromis modifikacijomis buvo plėtojamos kelių aukščiausiųjų teismų⁴².

4. Chartijos taikymas teismuose

Pagrindinių teisių apsauga ES užtikrinama dvipakope sistema: nacionaline sistema, pagrįsta valstybių narių konstitucijomis ir tarptautiniais teisiniais įsipareigojimais, tokiais kaip antai Europos žmogaus teisių konvencija; ir ES sistema, pagrįsta Chartija, kuri taikoma tik ES institucijų veiksmams arba valstybėms narėms įgyvendinant ES teisę. Nacionaliniai konstituciniai ir aukščiausieji teismai turi ypatingą pareigą bendradarbiauti su ESTT, kad būtų užtikrintas veiksmingas Chartijos taikymas.

Seda Küçükdeveci sprendime⁴³ ESTT pabrėžė, kad nacionaliniai teismai turi užtikrinti asmenų teisinę apsaugą, jiems suteiktą pagal ES teisės nuostatas, ir visišką šių nuostatų veiksmingumą. Tai yra įmanoma, jei nacionaliniai teismai laikosi ES teisės viršenybės principo.

Chartijos svarbą pabrėžia tai, kad daugėja atvejų, kai nacionaliniai teismai kreipiasi į ESTT su prašymu pateikti prejudicinį sprendimą dėl Chartijos išaiškinimo. Valstybės tarybų ir aukščiausiųjų administracinių teismų asociacijos (ACA) surinkti duomenys rodo, kad ligšiol Chartija minėta daugelyje ES valstybių narių administracinių teismų sprendimų. Ataskaitose dažniausiai minimos Chartijos nuostatos yra teisė į privatų ir šeimos gyvenimą (7 straipsnis), saviraiškos ir informacijos laisvė (11 straipsnis), teisė į nuosavybę (17 straipsnis), teisė į prieglobstį (18 straipsnis), kolektyvinio išsiuntimo draudimas ir draudimas grąžinti (19 straipsnis), vaiko teisės (24 straipsnis), teisė į gerą

⁴¹ Byla C-617/10 *Åkerberg Fransson*, p. 29; byla C-399/11 *Melloni* [2013] ECR I-0000, p. 60.

⁴² CARTABIA, M. Fundamental Rights and the Relationship among the Court of Justice, the National Supreme Courts and the Strasbourg Court. In *50th Anniversary of the Judgment in van Gend en Loos*. Conference Proceedings [interaktyvus]. Luxembourg, 13 May 2013. Prieiga per internetą: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2013-12/qd30136442ac_002.pdf>.

⁴³ Byla C-555/07 *Küçükdeveci* [2010] ECR I-365.

administravimą (41 straipsnis) ir teisė į veiksmingą teisinę gynybą bei teisingą bylos nagrinėjimą (47 straipsnis)⁴⁴. Teisės šaka, kurioje Chartija iki šiol minėta dažniausiai, yra imigracija ir prieglobstis. Chartijos poveikis siekia daug toliau nei ši sritis ir yra susijęs su labai įvairiomis sritimis, tokiomis kaip antai teisės aktai, kuriais reglamentuojamos finansų rinkos, darbo teisė, vartotojų apsauga, aplinkos teisė ir vaikų globa.

Teismų sprendimų, kuriuose daromos nuorodos į Chartiją, analizė taip pat leidžia daryti išvadą, kad nacionaliniai teisėjai taiko Chartiją savo samprotavimams paremti, įskaitant tuos atvejus, kai nebūtinai yra sąsaja su ES teise. Taip pat yra įrodymų, kad į Chartiją atsižvelgta nacionalinėse pagrindinių teisių apsaugos sistemose. Austrijos Konstitucinis Teismas priėmė reikšmingą sprendimą dėl Chartijos taikymo šalies vidaus konstitucingumo teismo tikrinimo kontekste⁴⁵. Jame buvo pripažintas labai ypatingas Chartijos vaidmuo ES teisinėje sistemoje ir jos skirtingas pobūdis, palyginti su teisių ir principų, kuriuos daugelį metų plėtoja ES Teisingumo Teismas, visuma. Sprendimu Austrijos Konstitucinis Teismas pareiškė nuomonę, kad Chartija gali būti taikoma jam pateiktose bylose dėl nacionalinių teisės aktų teismo įvertinimo, todėl ginčydami šalies vidaus teisės aktų teisėtumą asmenys gali kliautis Chartijoje pripažintomis teisėmis ir principais. Austrijos Konstitucinis Teismas nustatė ryškių panašumų tarp Chartijos ES teisinėje sistemoje atliekamo vaidmens ir EŽTK vaidmens pagal Austrijos Konstituciją, kuri nustato, kad EŽTK turi konstitucinės teisės galią.

Kitas austriškas pavyzdys yra Austrijos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas⁴⁶. Teismas, manydamas, kad sprendimas atmesti leidimą gyventi dėl šeimos susijungimo trečiosios šalies piliečiui su vyru austru turėjo būti panaikintas dėl to, kad nebuvo atsižvelgta į asmeninį interesą, t. y. siekį tęsti šeimos gyvenimą Austrijoje. Vyriausiasis administracinis teismas šiame sprendime atsižvelgė į ESTT praktiką ir priminė, kad sprendimai turi būti priimami kiekvienu konkrečiu atveju atskirai, atsižvelgiant į pareigą gerbti privatų ir šeimos gyvenimą, kaip nustatyta Chartijos 7 straipsnyje.

Rumunijos Konstitucinis Teismas sprendime⁴⁷ nagrinėjo Rumunijos teisėje įtvirtinto įpareigojimo, skirto tiek viešojo, tiek privataus sektoriaus darbdaviams, įdarbinti tam tikrą skaičių asmenų, turinčių negalią, arba vietoj to mokėti specialų mokesťį. Nors nacionaliniai teisės aktai konkrečiu atveju neįgyvendino konkrečios ES teisinės priemonės, tačiau Konstitucinis Teismas pagrindė tokį pozityvų įpareigojimą darbdaviams Chartijos 26 straipsniu, taip pat atitinkama Rumunijos Konstitucijos nuostata, ir nusprendė, kad minėtas įpareigojimas suderinamas su Rumunijos Konstitucija.

Estijos Aukščiausiasis Teismas (visos sudėties)⁴⁸, nagrinėdamas reikalavimą, pagal kurį nacionalinės teisės aktai nustato teisės į teismą apribojimą, kuris pasireiškia tuo, kad ribojamas teisinės pagalbos teikimas juridiniams asmenims, rėmėsi ESTT praktika, susijusia su Chartijos 47 straipsniu. Deklaruodamas, kad juridinių asmenų teisinės pagalbos civilinėse bylose skirtingas traktavimas, palyginti su fiziniiais asmenimis, prieštarauja Estijos Konstitucijai, Aukščiausiasis Teismas rėmėsi ESTT praktika ir Chartijos 47 straipsniu, taip pat nurodė, kad tam tikromis aplinkybėmis teisine pagalba turėtų turėti teisę naudotis ir juridiniai asmenys.

Nacionaliniam teisėjui ypač aktualu tinkamai taikyti ES teisę, įskaitant ir Chartijos nuostatas, užtikrinant ES teisės viršenybės principą, suformuluotą ESTT praktikoje. ES teisės viršenybė yra nuolat

⁴⁴ Žr. šią „ACA Europa“ ataskaitą [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.aca-europe.eu/en/colloquiums/colloq_en_23.html.

⁴⁵ Austrijos Konstitucinio Teismo (*Verfassungsgerichtshof*) byla U 466/11 and U 1836/11, 14.3.2012 m. kovo 14 d.

⁴⁶ Austrijos vyriausiojo administracinio Teismo (*Verwaltungsgerichtshof*) byla 2008/22/0223, 2011 m. gruodžio 13 d. sprendimas.

⁴⁷ Rumunijos Konstitucinio Teismo (*Curtea Constituțională a României*) byla S.C. 'Elbama Star' S.R.L., 2011 m. gegužės 12 d. sprendimas Nr. 615.

⁴⁸ Estijos Aukščiausiojo Teismo (*Riigikohtu üldkogu*) byla 3-4-1-62-10, 2011 m. balandžio 12 d. sprendimas *AS WIPESTREX GRUPP* prieš *Estijos Respubliką*.

pabrėžiama ir užtikrinama, netaikant jai prieštaraujančių nacionalinės teisės normų⁴⁹. Svarbu tai, kad ES teisės viršenybė priskirtina prie teisės taikymo, bet ne prie teisės galiojimo klausimų. ES teisės viršenybė valstybių narių teisės atžvilgiu yra aktuali tik tada, kai konkrečiu atveju taikytina ir ES teisės nuostata, ir valstybės narės teisės nuostata, o turinio požiūriu jos viena kitai prieštarauja (vadinamoji normų kolizija). ES teisės viršenybe gali naudotis tik tiesioginio taikymo ES teisės nuostatos⁵⁰. Chartijoje įtvirtintos pagrindinės teisės yra tiesiogiai taikomos ir dėl to ES teisės pirmumo principas yra aktualus taikant jos nuostatas, tačiau tik Chartijos 51 straipsnio nuostatose nustatytais sąlygomis, t. y. ES teisės įgyvendinimo srityje.

5. Chartijos taikymas Lietuvos teismuose

Panagrinėjus bylas, kuriose teismai remiasi Chartijos nuostatomis, galima daryti prielaidą, kad daugele atvejų Lietuvos teismai Chartijos nuostatas laiko nagrinėjamoje byloje taikomos nacionalinės teisės aiškinimo šaltiniu. Pavyzdžiui, 2010 m. gruodžio 8 d. sprendime Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas administracinėje byloje Nr. A⁷⁵⁶-686/2010 dėl papildomos apsaugos ir leidimo laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje panaikinimo rėmėsi Chartijoje apibrėžtu gero administravimo principu, įtvirtintu Chartijos 41 straipsnyje, ir nurodė, kad ši Chartijos nuostata išreiškia bendro pobūdžio teisinės vertybes, į kurias, sprendžiant dėl gero administravimo principo turinio Lietuvoje, gali būti atsižvelgiama kaip į papildomą teisės aiškinimo šaltinį. 2013 m. rugsėjo 23 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. A⁵⁵²-1250/2013 dėl žurnalistų etikos inspektoriaus dėl laikraščio publikacijoje paskelbtų neatitinkančios tikrovės informacijos ir pareiškėjo dalykinę reputaciją pažeidžiančių teiginių Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas rėmėsi Chartijos 11 straipsniu garantuojama saviraiškos, informacijos, žiniasklaidos laisve ir pliuralizmu kaip byloje taikytinos teisės aiškinimo šaltiniu (analogiškoje situacijoje buvo taip pat remtasi Chartijos 11 straipsniu kaip byloje taikytinos teisės aiškinimo šaltiniu; žr. 2013 m. balandžio 23 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A⁸²²-198/2013).

Dar viena kategorija bylų, kuriose Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas remiasi Chartijos nuostatomis kaip byloje taikytinos teisės aiškinimo šaltiniu, yra valstybinių pensijų sumažinimo bylos, kuriose remiamasi ES pagrindinių teisių chartijos 17 straipsniu, vertinant teisę į pensiją nuosavybės teisių apsaugos požiūriu (2013 m. birželio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵⁰²-1086/2013, 2013 m. birželio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁶⁰²-869/2013 ir kt.).

Kita vertus, teismai, nagrinėdami bylas, dažnai tikrina bylos šalių teiginius, kad jų atžvilgiu buvo pažeistos Chartijos nuostatos. Tačiau teismai paprastai tikrina šį faktą plačiau nei nustatyta Chartijos 51 straipsnyje, t. y. neatsižvelgdami į tai, ar nagrinėjamoje byloje asmuo gina Sąjungos teise pagrįstas teises, ar ne. Pavyzdžiui, 2012 m. balandžio 2 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. A²⁶¹-1675/2012 Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, nagrinėdamas ginčą dėl asmens teisės į valstybės garantuojamą antrinę teisinę pagalbą byloje, kurios ginčo dalykas – tarnybos sprendimas dėl antrinės teisinės pagalbos, nustatė, kad pareiškėjai pagrįstai nebuvo suteikta valstybės garantuojama teisinė pagalba; teismas tyrė apeliančės motyvus dėl to, kad jos atžvilgiu buvo pažeista Chartijos 47 straipsnio 3 dalimi nustatyta teisė gauti nemokamą teisinę pagalbą, jei tai reikalinga užtikrinti teisę į veiksmingą teisingumą, visiškai neatsižvelgdamas į tą aplinkybę, kad pareiškėja siekia gauti nemokamą pagalbą gindama ne ES teise pagrįstas teises.

2011 m. balandžio 18 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. A⁸⁵⁸-1013/2011 dėl Nacionalinės mokėjimo agentūros sprendimo dėl išmokų už žemės ūkio naudmenų ir pasėlių plotus bei paramos pagal Lietuvos kaimo plėtros programas nemokėjimo, iš esmės pripažino, jog tuo, kad ginčijamas spren-

⁴⁹ Byla 6/64 *Costa prieš ENEL* [1964] ECR 1141.

⁵⁰ Byla 106/77 *Simmenthal* [1978] ECR 629, p. 24; byla C-224/97 *Ciola* [1999] ECR I-2517.

dimas yra priimtas anksčiau paraiškos patikros vietoje surašytu ataskaitos surašymo aktu, nuo kurio surašymo yra praėję daugiau nei treji metai, buvo pažeistos Chartijos 41 straipsnyje, kuris įtvirtina atsakingo valdymo (gero administravimo) principą bei asmens teisę būti informuotam apie nustatytas faktines aplinkybes, teisę būti išklaustam prieš priimant jo atžvilgiu neigiamą sprendimą, nuostatos.

2012 m. vasario 13 d. sprendime administracinėje byloje Nr. A⁸²²-1727/2012 dėl leidimo laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje užsieniečiui nepratešimo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas vertino aplinkybes, susijusias su santuokos fiktyvumo nustatymu, ir pabrėžė, kad teismas negali vadovautis vien formaliu požiūriu. Priimant galutinį sprendimą arba darant išvadas dėl santuokos fiktyvumo, negali likti pagrįstų abejonių dėl konkrečios santuokos fiktyvumo, priešingu atveju būtų padaryta nepataisoma žala žmogaus teisių apsaugai, ypač žmogaus teisei į privataus gyvenimo apsaugą, *inter alia*, įtvirtintai Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje, Chartijos 7 straipsnyje, ir būtų pažeista asmens teisė į santuoką, *inter alia*, įtvirtinta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 12 straipsnyje, Chartijos 9 straipsnyje. Teismas supranta, kad šios teisės nėra absoliučios ir valstybė (taip pat nacionaliniai teismai) turi vertinimo nuožiūros laisvę remdamasi imigracijos įstatymais nustatyti tokį reguliavimą, kuris, kai yra pagrįstų priežasčių manyti, kad santuoka sudaroma išimtinai siekiant užtikrinti imigracinį pranašumą (pvz., gauti leidimą atvykti ar gyventi priimančiojoje šalyje), užkirstų kelią sudaryti tokias fiktyvias santuokas, tačiau kiekvienu atveju turi būti įvertinta, ar toks kišimasis į žmogaus teisę nėra savavališkas ir neproporcingas. Iš esmės šioje byloje teismas tiesiogiai taikė Chartijos nuostatas.

2013 m. kovo 4 d. sprendime administracinėje byloje Nr. A⁶⁰²-222/2013 dėl socialinės paramos nemokėjimo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, vertindamas atsakovo veiksmų teisėtumą, rėmėsi Chartijos 41 straipsnyje įtvirtintu atsakingo valdymo principu, suponuojančiu, be kita ko, asmens teisę gauti informaciją. Teismas nustatė, kad atsakovas pažeidė minėtą Chartijos nuostatą, nes galėjo ir turėjo apelianantą informuoti apie tai, jog socialinei paramai gauti būtina pareiškėjo sutuoktinės registracija darbo biržoje ir duomenys, kad švietimo įstaigose, vykdančiose ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programas, nėra vietų, tačiau, kadangi tai nebuvo vienintelė priežastis, dėl kurios nebuvo mokama socialinė parama, minėtas pažeidimas neturėjo lemiamos reikšmės galutiniam sprendimui. Taigi šioje byloje teismas taip pat taikė Chartijos nuostatas tiesiogiai.

2013 m. nutartyje administracinėje byloje Nr. A⁷⁵⁶-708/2013 Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, nagrinėdamas prašymą panaikinti Valstybinės ligonių kasos sprendimą atsisakyti tenkinti draudimo įmonės prašymą apmokėti nuostolius, kurie susidarė apmokėjus privalomuoju sveikatos draudimu drausto asmens gydymo išlaidas užsienyje, rėmėsi Chartijos 41 straipsniu, įtvirtinusi gero administravimo principą, tarp jų ir rūpestingumo principą. Teismo nuomone, tik laikantis rūpestingumo pareigos būtų sudaromos realios galimybės įgyvendinti Sąjungos teisės aktuose pabrėžiamą institucijų pareigą bendradarbiauti, užtikrinti teisingą reglamentų nuostatų įgyvendinimą ir palengvinti socialiniu draudimu apdraustų asmenų laisvą judėjimą.

Tam tikrose bylose Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas Chartijos nuostatomis remiasi epizodiškai. 2013 m. spalio 17 d. sprendime administracinėje byloje Nr. A⁵²⁰-1503/2013 teismas, nagrinėdamas prašymą dėl nacionalinių nuostatų konstitucingumo, taip pat rėmėsi Chartijos 20 straipsniu, nustatančiu, kad prieš įstatymą lygūs visi, taip pat 21 straipsnio 1 dalimi, pagal kurią draudžiama bet kokia diskriminacija, ypač dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus, seksualinės orientacijos. Šiuo atveju matyti, kad Lietuvos teismai, aiškindami įstatymų nuostatas, remiasi Chartija ir laikosi nuostatos, kad nacionaliniai įstatymai turi būti aiškinami taip, kad jie neprieštarautų Sąjungos teisei, įskaitant ir Chartiją.

Išvados

1. Chartijos nuostatos priskiriamos konstitucinėms sutarčių nuostatoms, kurios sudaro aukščiausiąją ES teisės dalį. Kadangi Chartijoje įtvirtintoms pagrindinėms teisėms galioja tos pačios taisyklės, kurios jau yra suformuluotos pagrindinių teisių, kaip Sąjungos bendrųjų teisės principų, atžvilgiu, tai naujų taisyklių, galiojančių tik Chartijos atžvilgiu, ESTT neformuluoja. Kaip tik nuosekli praktika leidžia daryti išvadą, kad ESTT iš esmės laikosi bendros pagrindinių teisių apsaugos koncepcijos, kurios neprireikė keisti ir įsigaliojus Lisabonos sutarčiai. Tai palengvina valstybių narių teismų darbą, jiems taikant Chartijos nuostatas.
2. Chartija neįtvirtina visiškai naujų pagrindinių teisių. Chartijoje dar kartą įtvirtintų pagrindinių teisių turinys ir apimtis kyla iš visoms valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų ir tarptautinių įsipareigojimų, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, ESTT ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos. Nacionaliniams teismams kelia sunkumų tai, kad jie privalo taikyti ir užtikrinti skirtingo lygmens pagrindines teises, t. y. Chartijoje, EŽTK, nacionalinėse konstitucijose įtvirtintas ir pagrindines teises, kurios yra Sąjungos bendrųjų teisių principų galios. Į klausimą, ar teismas turėtų remtis ta pagrindinių teisių sistema, kuri užtikrina aukštesnę pagrindinių teisių apsaugą Europoje, reikėtų atsakyti remiantis *Melloni* sprendimu, pagal kurį nacionalinis teismas neturi teisės taikyti tos pagrindinių teisių apsaugos sistemos, kuri palankesnė asmeniui.
3. Suprantama, kad yra tam tikra įtampa tarp skirtingų lygių pagrindinių teisių apsaugos: tuo atveju, kai nacionaliniai teismai taiko pagrindines teises, kurias užtikrina atitinkamos nacionalinės konstitucijos, numatančios aukštesnį apsaugos lygį, preziumuojama, kad toks aukštesnių nacionalinėse konstitucijose nustatytų standartų taikymas nesuderinamas su ES teisės viršenybės koncepcija, įtvirtinta ir detalizuota ESTT praktikoje. Dėl šios priežasties sunku paneigti hipotezę, kad Chartija vis dėlto iš dalies silpnina valstybių narių pagrindinėmis teisėmis pagrįstą apsaugą. ES pagrindinėmis teisėmis galima remtis tik tada, kai ginčijama priemonė patenka į Sąjungos teisės taikymo (arba ES teisės įgyvendinimo) sritį. Pritartina generalinės advokatės E. Sharpston nuomonei, jog šis terminas turėtų būti suprantamas taip, kad konkrečiu atveju nacionalinis teismas nesunkiai suprastų, ar reikalinga taikyti Chartiją, ar ne.
4. Valstybių narių teismai remiasi Chartijos nuostatomis trimis pagrindiniais galimais atvejais: kai Chartija yra nacionalinės teisės aiškinimo šaltinis, tiesiogiai taikydami Chartijos nuostatas ir kai Chartija remiamasi, nes siekiama patikrinti visų proceso šalių argumentus. Visais trimis atvejais Chartija gali būti nurodyta arba taikoma nacionalinių teismų toli už jos taikymo srities, t. y. nebūtinai ES teisės ar nacionalinių teisės aktų, įgyvendinančių pastaruosius, taikymo srityje. Būtent tokia specifika būdinga ir Lietuvos nacionalinių teismų, visų pirma Vyriausiojo administracinio teismo, praktikai. Nepaisant to, siūlytina nacionaliniams teismams dažniau remtis Chartija kaip įkvėpimo šaltiniu ir geros praktikos standartu, net tais atvejais, kurie nesusiję su ES teise. Tačiau nesusijusiais su ES teise atvejais teismai neturėtų remtis Chartija kaip geros praktikos standartu, jei būtų nustatyta, kad nacionalinis pagrindinių teisių apsaugos standartas yra aukštesnis nei ES pagrindinių teisių.

LITERATŪRA

Specialioji literatūra

1. de BÚRCA, G. After the EU Charter of fundamental Rights: the Court of Justice as a Human rights adjudicator? *Maastricht Journal of European and Comparative Law (MJ)*, 2013, p. 168–184.
2. BRATZA, N. The European Convention on Human Rights and Charter of Fundamental Rights of the European

Union: A Process of Mutual Enrichment. In *The Court of Justice and Construction of Europe: Analyses and Perspectives on Sixty Years of Case law*. Berlin, 2013.

3. CALIES/RUFFERT. *Art. 53 GRCh. EUV/AEUV*. 4 Aufl. (2011).

4. CARTABIA, M. Fundamental Rights and the Relationship among the Court of Justice, the National Supreme Courts and the Strasbourg Court. In *50th Anniversary of the Judgment in van Gend en Loos*. Conference Proceedings [interaktyvus]. Luxembourg, 13.05.2013. Prieiga per internetą: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2013-12/qd30136442ac_002.pdf>.

5. CLAUSLUDWIG, T. Zum Verhältnis zwischen Grundrechtecharta und allgemeinen Grundsätzen. *EuR*, 2011, p. 715–735.

6. VON DANWITZ, T. *Application of the Charter of Fundamental Rights of the European Union by national courts: experience of administrative courts*. Madrid, 2012.

7. EECKHOUT, P. The EU Charter of Fundamental Rights and the Federal Question. *Common Market Law Review*, 2002, 39.

8. EGGER, A. EU-Fundamental Rights in the National Legal Order: The Obligations of Member States Revisited. *Yearbook of European Law*, 2006, Vol. 25.

9. FONTANELLI, F. The European Union's Charter of Fundamental Rights two years later. *Perspectives on Federalism*, 2011, Vol. 3, issue 3.

10. GARCÍA, A. R. The General Provisions of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. *European Law Journal*, 2002, No 8.

11. GRILLER, S. *Grundrechte für Europa*, 2002.

12. JACQUÉ, J. P. La Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne: aspects juridiques généraux. *REDP*, 2002, Vol. 14, No 1.

13. JARASS, H. D. *Charta der Grundrechte der Europäischen Union*. Kommentar. Munich, 2013.

14. JARASS, H. D. Zum Verhältnis von Grundrechtecharta und sonstigem Recht. *EuR*, 2013, p. 29–45.

15. JARAŠIŪNAS, E. Kelios mintys apie Lietuvos dalyvavimo tarptautiniuose santykiuose konstitucinius pagrindus. Iš KATUOKA, S. (ats. red.). *Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum* Pranas Kūris. Vilnius, 2008.

16. KÜHLING, J. Fundamental Rights. In BOGDANDY, A.; BAST, J. (ed.). *Principles of European Constitutional Law*. München, 2010, p. 479–514.

17. KOKOTT, J. and SOBOTTA, C. The Charter of Fundamental Rights of the European Union after Lisbon. *EUI Working Papers*, Academy of European Law, No 2010/06.

18. KŪRIS, E. Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos. Iš KATUOKA, S. (ats. red.). *Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum* Pranas Kūris. Vilnius, 2008.

19. LENAERTS, K. *Die EU-Grundrechtecharta: Anwendbarkeit und Auslegung*. *EuR*-Heft 1-2012, p. 3–17.

20. LENAERTS, K. Exploring the Limits of EU Charter of Fundamental Rights. *European Constitutional Law Review*, 2012, 8, p. 375–403.

21. MAYER, C. F. Multilevel Constitutional Jurisdiction. In VON BOGDANDY, A.; BAST, J. (eds.). *Principles of European Constitutional Law*. Oxford: Hart Publishing, 2010, p. 399–439.

22. NOWAK, C. In *Handbuch der Europäischen Grundrechte* (ed. Heselhaus/Nowak). Munich 2006, § 6, paragraph 44 et seq.

23. NUSSER, J. *Die Bindung der Mitgliedstaaten an die Unionsgrundrechte*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2011.

24. PECH, L. Between judicial minimalism and avoidance: the Court of Justice's sidestepping of fundamental constitutional issues in Römer and Dominguez. *Common Market Law Review*, 2012, 49 (6) p. 1841–1880.

25. RODRÍGUEZ IGLESIAS, G. C. Perspektiven europäischer und nationaler Verfassungsgerichtsbarkeit im Lichte des Vertrags über eine Verfassung für Europa. *Forum Constitutionis Europae* 2/2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://whi-berlin.de/documents/rodriguez-iglesias.pdf>>.

26. ROSAS, A. When is the EU Charter of Fundamental Rights Applicable at National Level? *Jurisprudence*, 2012, 19 (4), p. 1269–1288.

27. SAFJAN, M. Areas of application of the charter of fundamental rights of the European Union: fields of conflict? *EUI Working Papers*, LAW 2012/22.

28. WEILER, J.; LOCKHART, N. Taking rights seriously: The European Court and its Fundamental Rights Jurisprudence – Part I. No 32, *Common Market Law Review*, 1995.

29. WEIß, W. Grundrechtsschutz durch den EuGH: Tendenzen seit Lissabon. *EuZW*, 2013, p. 287–292.

SEARCH FOR THE STANDARDS OF THE EUROPEAN UNION CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS

Skirgailė Žaltauskaitė-Žalimienė

S u m m a r y

As regards the legal content of the Charter, it should be noted that it does not implement fundamental rights that are absolutely new. The content and extent of the fundamental rights, once again reaffirmed in the Charter, arise from constitutional traditions and international obligations common to all Member States, including the ECHR, the case law of the CJEU and the European Court of Human Rights. National courts face difficulties resulting from the application and assurance of the fundamental rights at different levels, i.e. by the Charter, the ECHR, national constitutions and finally by the concept of the fundamental rights as general principles of Union law. Although the European and national concepts of fundamental rights are based on common legal traditions and have to be presumed as compatible, in judicial practice the question arises as to which level a national court has to comply with, or whether the court has to follow the system of fundamental rights that ensures the highest protection of fundamental rights? The *Melloni* judgment suggests that a national court does not have the right to apply the system that is the most favourable to the person, but has to observe the EU standards of fundamental rights.

In practice many national court use the Charter in three main possible ways: as a source of interpretation of national law, direct application of the Charter provisions, and as a means to verify the arguments of the parties to the proceedings. It has to be noted also that in all three cases the Charter may be referred or applied by national courts far beyond the scope of its application, i.e. not necessarily in the field of the application of the EU law or national legislation implementing the latter. These features are also characteristic to the jurisprudence of Lithuanian national courts, in particular the Supreme Administrative Court. Taking them into account, it can be suggested that national courts should refer more often to the Charter as a source of inspiration and the standard of a good practice even in situations not covered by the EU law, unless there is no higher national standard for the protection of fundamental rights.

Įteikta 2015 m. lapkričio 19 d.

Priimta publikuoti 2015 m. lapkričio 26 d.